

Personality Traits of Adolescents Placed in Institutional Care in Comparison with the Population Norm Using the HSPQ Questionnaire

VAVRYSOVÁ, L., CHARVÁT, M.

Department of Psychology, Faculty of Arts, Palacky University, Olomouc, Czech Republic

Citation: Vavrysová, L., Charvát, M. (2016). Osobnostní rysy adolescentů v ústavní výchově dle dotazníku HSPQ ve srovnání s normou populace. *Adiktologie*, 16(4), 282–291.

BACKGROUND: This research study provides information about a comparison of the at-risk population, adolescents placed in preventive and protective institutional care, and the population of adolescents attending regular primary and middle schools. We decided to investigate whether the personality characteristics of these individuals are different from the norms. **AIMS:** The first aim was to compare the study participants with the norms in the HSPQ questionnaire. Our second aim was to look for any differences between the boys and the girls placed in preventive and protective institutional care. **DESIGN AND MEASUREMENTS:** The research involved a comparison study using the standardised High School Personality Questionnaire (HSPQ). The questionnaire works with the current general population norms. **PARTICIPANTS:** The study sample consisted of 180 individuals aged 13–18, 74 (41%) of them being boys and 106 (59%) girls. The average age was 15.1. The research was conducted in seven institutions for preventive

and protective care. The institutions under study included rehabilitation institutions, children's homes with schools, and institutions for juvenile delinquents and children with behavioural disorders ("diagnostic institutions"). **RESULTS:** The comparison of all the participants with the norms showed differences in nine personality factors assessed by the HSPQ, with the boys and girls differing from each other in seven factors. The boys differed from the norms in five factors, while the same comparison for the girls showed a difference in nine factors. **CONCLUSIONS:** The causes of the differences from the norms and the gender-specific differences may include the influence of the primary family and psychological or social deprivation. The results of this study may contribute to individualised work with adolescents which will take their personality profile into account. They may also be useful for psychologists in preventive and protective care institutions as another norm in addition to the general population norms.

KEY WORDS: INSTITUTIONAL CARE – PERSONALITY – ADOLESCENCE – HSPQ

Submitted: 14 / AUGUST / 2016

Accepted: 14 / NOVEMBER / 2016

Grant support: The study was made possible by the IGA_FF_2015_022 project, "Psychological Research into Selected Issues of Social Relevance".

Address for correspondence: Lucie Vavrysová / lucie.vavrysova@upol.cz / Department of Psychology, Faculty of Arts, Palacky University, Křížkovského 10, 779 00 Olomouc, Czech Republic

Osobnostní rysy adolescentů v ústavní výchově dle dotazníku HSPQ ve srovnání s normou populace

VAVRYSOVÁ, L., CHARVÁT, M.

Katedra psychologie, Filozofická fakulta, Univerzita Palackého v Olomouci

Citace: Vavrysová, L., Charvát, M. (2016). Osobnostní rysy adolescentů v ústavní výchově dle dotazníku HSPQ ve srovnání s normou populace. *Adiktologie*, 16(4), 282–291.

VÝCHODISKA: Výzkumná studie přináší informace ohledně srovnání adolescentů umístěných do ústavní či ochranné výchovy a populace adolescentů docházející do běžných základních škol. Rozhodli jsme se zkoumat, zda se osobnostní charakteristiky těchto jedinců odlišují od normy populace. **CÍLE:** Prvním cílem je srovnání výzkumného souboru s normou v rámci Osobnostního dotazníku pro mládež (HSPQ). Druhým cílem je zjištění, zda se dívky a chlapci ze zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy liší mezi sebou. **METODY:** Jedná se o srovnávací studii, ve které jsme použili standardizovanou metodu Osobnostní dotazník pro mládež – HSPQ, který má aktuální celopopulační normy. **SOUBOR:** Výběrový soubor se skládá celkově ze 180 jedinců, z toho je 74 (41 %) chlapců a 106 (59 %) dívek ve věku 13 až 18 let. Průměrný věk byl 15,1 let. Výběr respondentů byl proveden v sedmi zaříze-

ních pro výkon ochranné a ústavní výchovy. Mezi sledovanými typy zařízení byly výchovný ústav, dětský domov se školou i diagnostický ústav. **Výsledky:** Při srovnání celkového vzorku s normou jsme našli odlišnosti v devíti faktorech z dotazníku HSPQ, dívky a chlapci se však vzájemně lišili v sedmi faktorech. Při srovnání chlapců vůči normě jsme našli odlišnosti v pěti faktorech a při provedení stejného srovnání u dívek je tento rozdíl v devíti faktorech. **ZÁVĚRY:** V rámci závěrů jsme se zaměřili na příčiny, které vedou k odlišnosti vůči normě i k odlišnostem mezi pohlavími. Příčinami může být například vliv primární rodiny, psychická či sociální deprivace, aj. Výsledky výzkumu mohou přispět k individualizované práci s adolescenty vzhledem k jejich osobnostnímu profilu. Může přispět i psychologům v zařízeních pro výkon ústavní a ochranné výchovy jako dílčí norma doplňující celopopulační normy.

KLÍČOVÁ SLOVA: ÚSTAVNÍ VÝCHOVA – OSOBNOST – ADOLESCENCE – HSPQ

Došlo do redakce: 14 / SRPEN / 2016

Přijato k tisku: 14 / LISTOPAD / 2016

Grantová podpora: Příspěvek je dedikován projektu IGA_FF_2015_022 „Psychologický výzkum ve vybraných společensky potřebných oblastech“.

Korespondenční adresa: Mgr. Lucie Vavrysová / lucie.vavrysova@upol.cz / Univerzita Palackého v Olomouci, Filozofická fakulta, Katedra psychologie, Křížkovského 10, 779 00 Olomouc

● 1 ÚVOD

V článku se zabýváme jedinci ze zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy. U těchto zařízení je problémové chování, resp. jeho zvládnání přímo definováno v zákoně jakožto hlavní účel existence (Zákon č. 19/2002 Sb.). V této struktuře se svou náplní výrazněji odlišují pouze diagnostické ústavy, které provádějí potřebnou diagnostiku a určují, zda a do kterého typu zařízení bude dítě dále umístěno, a to často právě v závislosti na míře rizikového chování nejen u posuzovaných dětí, ale i u jejich rodičů. To, zda je rizikové či delikventní chování adolescenta spíše reaktivní, či zda pramení spíše zevnitř z jeho nepříznivě se vyvíjející osobnosti, nám může pomoci odhalit důsledná diagnostika. Včasným rozpoznáním problémů a vhodným a přiměřeným zásahem lze výskyt nežádoucích jevů řešit (Gabrhelík, 2015). K tomu je však potřeba znát jednak aktuální normu osobnostních rysů populace, ale i referenční normu chovanců v ústavech již pobývajících.

Mládež umístěná v zařízeních ústavní péče se samozřejmě skládá z individuálních jedinců a u každého z nich je možné nalézt jinou míru závažnosti důvodů pro umístění a projevů rizikového chování, jiný kontext prostředí původu a osobní historie či jinou kombinaci protektivních a rizikových osobnostních faktorů (Zákon č. 359/1999 Sb.). To je doprovázeno i specifickou dynamikou vztahů mezi chovanci navzájem i mezi chovanci a personálem, pro který není vůbec snadné nalézt vhodný *modus vivendi*. I v České republice však existují snahy o inovativní přístupy při práci s touto problémovou mládeží. Zkušenosti se zaváděním nového motivačního systému ve své práci uvádí například Zdráhalová (2014).

Do závažnějších forem rizikového chování, které může vést k nutnosti umístit adolescenta do ústavní výchovy, řadíme celou škálu jednání, jako například užívání a zneužívání návykových látek, šikanu, záškoláctví, kriminalitu, předčasné sexuální aktivity, extremismus či výrazně agresivní chování vůči ostatním (Širůčková, 2010; Myšáková, 2015; Zdráhalová, 2014).

Adolescence samotná je popisována jako období emoční lability doprovázené častými změnami nálad či hodnotového řebříčku, ale i jako období utváření trvalejších a hlubších zájmů (Langmeier, Krejčířová, 2006). V adolescenci narůstá touha objevovat a zkoušet nové a vzrušující zážitky. V některých případech se jedná o nežádoucí, společností nepřijatelné chování či jednání. Známý a dobře popsáný je syndrom rizikového chování v adolescenci. Narážíme také na chování, které je přímo soudně a poté trestně stíháno. U kriminálně se chovající mládeže vznikají předsudky ohledně jejich osobnosti, nebo také typické osobnostní rysy mladých delikventů (Matoušek, Matoušková, 2011). Dryfoos (1996) popisuje domněnku některých lidí, která uvádí, že dnešní dospívající vyrůstají ve velmi odlišném rizikovém prostředí, kdy záleží na jejich genderu, rase, etni-

ku, sociálním statusu, rodinném prostředí, komunitě, pracovních podmínkách a na mnoha dalších předpokladech.

Cattell byl přesvědčen, že některé osobnostní rysy jsou ovlivněny genetickými faktory, patří mezi ně inteligence, houževnatost, impulzivita a další. V tomto předpokladu se shoduje s Eysenckem (Hall, Lindzey, 1999). G. Allport pokládá vývoj osobnosti za zcela individuální a celoživotní proces, ve kterém se prolínají dědičnost, prostředí a další subjektivní činitele (Allport, 1961). Osobnost jedince je tak z velké části popisována právě ve spojení se sociálním prostředím jedince, jelikož se množství osobnostních rysů či strukturálních charakteristik projevuje právě v rámci sociální interakce (Seitl, 2012). Stejně tak nesmíme zapomenout na psychickou deprivaci, která je mnohdy neblahou součástí ústavní výchovy, ale čím dál častěji nalézáme deprivované děti i v rámci rodinného prostředí. Langmeier, Černý, Janeček, Serých, Vágnerová, Matějček, Fischer a Koch (2011, p. 19) uvádějí, že je „nutno uvažovat dokonce o jakési subklinické deprivaci nastupujících generací v podmínkách dnešní stupňované technické civilizace. Ozývají se hlasy, které uvádějí některé současné nepříznivé společenské jevy (vzrůstající delikvenci mládeže, její společenskou „neangažovanost“, stoupající sebevražednost apod.) ve vztah s nedostatkem citového zásobení a nedostatkem základního pocitu jistoty, kterými patrně trpí děti od časného věku v našich kulturních poměrech více než v dřívějších dobách“.

Odlišit normu od patologie je v období adolescence složitý diagnostický úkol vyžadující mimo jiné i kvalitní diagnostické nástroje s aktuálními normami. Výzkum osobnosti, sociálního prostředí a jiných faktorů u dětí provedl Lachar (1990). Pro svůj výzkum využíval *Personal Inventory for Children (PIC)*, který má využití od předškolního věku po adolescenci. Odpovědi na otázky ohledně dětí poskytují nejčastěji rodiče či jiní blízcí dospělí dítěte. Jednou ze škál, kterou se Lachar (1990) zabýval, je i delikventní vývoj. Z výpovědi rodičů 2 390 dětí navštěvujících školu a 192 předškolních dětí vydefinoval osobnostní znaky delikvence, řadí mezi ně nízkou empatii, impulzivitu, antisociální tendence, nízkou toleranci, lítostivost, smutek, nedostatek zájmu, interpersonální hostilitu, nerespektování autorit, agresivitu a jiné. Rizikové faktory u mladistvých delikventů definovali na základě výzkumu rizikových a protektivních faktorů Wang, Hsu et al. (2010). Zkoumali vztah mezi etnicitou a rizikovým chováním u 878 adolescentů ve věku 11 až 15 let. Měřili čtyři škály rizikového chování (sexuální zkušenost, sebevražedné myšlenky, užívání návykových látek a násilné chování), šest škál protektivních faktorů (zdravé sebeuplatnění, sebeúcta, emoční regulace, rodinná komunikace, vzor ve vrstevnících a nerodičovské vzory v jiných dospělých). Poslední měřenou částí byly rizikové faktory rozdělené na pět škál (školní úspěšnost, životní stres, vnímání rizikového chování u otce, matky a vrstevníků). Autoři uvádějí, že gender, vnímání rizikových faktorů u otce nebo mat-

ky, zdravé sebeuplatnění a interakce mezi zdravým sebeuplatněním a rizikovým chováním vrstevníků jsou statisticky významnými prediktory rizikového chování. Stejskalová (2008) porovnávala ve své práci skupinu delikventní a nedelikventní mládeže pomocí osobnostního dotazníku HSPQ. Do vzorku zahrnuje 20 delikventních a 20 nedelikventních adolescentů ve věku 15 až 18 let. U delikventních dětí zjistila statisticky významné rozdíly v osobnostních faktorech než u nedelikventních dětí. Významné rozdíly byly nalezeny u osobnostních faktorů A- (uzavřenost), B- (nízká krystalická inteligence), E+ (průbojnost), J+ (individualistická zdrženlivost) a O+ (úzkostná sebenejistota). Diskutabilní vzhledem k validitě této studie je ovšem malý výběrový soubor. Nicméně tyto studie a existence aktuálních norem často používané metody HSPQ nás inspirovaly pro podrobnější zkoumání osobnosti jedinců s přítomným, opakujícím se a společností již odhaleným rizikovým chováním. Osobnosti adolescentů v ústavní výchově se dále věnovala Myšáková (2015) či Vavrysová, Charvát, Hutýrová (2014).

První cíl stanovený v rámci studie je popis osobnostní struktury dle Osobnostního dotazníku pro mládež (HSPQ), tj. srovnání výběrového souboru adolescentů s nařízenou ústavní či ochrannou výchovou s populační normou pro Českou republiku, kterou pro metodu HSPQ vytvořil Dolejš (2010a, 2010b). U souboru v ústavní výchově předpokládáme dosažení vyšších skóre u vybraných osobnostních rysů, které dle výzkumů prezentovaných v teoretické části predisponují k rizikovému chování. V podstatě se tak snažíme popsat osobnostní rysy skupiny adolescentů se závažným a opakovaným rizikovým či delikventním chováním umístěných v ústavní výchově a vytvořit tak normu této referenční skupiny. Druhým cílem je srovnání adolescentů umístěných do zařízení pro výkon ústavní výchovy dle pohlaví, a to jak oba podsoubory mezi sebou, tak chlapce i dívky zvlášť vůči normě.

● 2 MATERIÁL A METODIKA

Předložený výzkum ve své podstatě sleduje design klinické srovnávací studie, přičemž kontext zasahuje více do oblasti intervencí v rámci pedagogicko-psychologického poradenství a indikované prevence rizikového chování.

● 2 / 1 Metody získávání dat

Ke zhodnocení osobnostních rysů jsme využili Osobnostní dotazník pro mládež – HSPQ (Cattell, Cattellová & Johns, 1984), který do českého prostředí převedl Balcar (1992) a k němuž vytvořil nové aktualizované normy Dolejš (2010a, b). Cattell a Cattellová testovali a vytvořili normy pro populaci adolescentů ve věku 12–18 let, Balcar pro 13–17leté a Dolejš pro 11–16leté. Administrace může probíhat individuálně i skupinově a trvá cca 45 minut. Dotazník je v českém poradenském a pedagogicko-psychologickém kontextu stále hojně využíván. Použili jsme konkrétně for-

mu A, jejíž grafická podoba byla upravena tak, aby bylo možné počítačem řízené vyhodnocení papírových šablon.

Dotazník má celkem 140 položek, přičemž každá položka nabízí tři odpovědi a respondent je požádán, aby v minimální míře využíval střední odpověď (např. položka 56: Máš pocit, že se ti věci daří a že dosahuješ všeho, co od tebe lze očekávat?; nabídka odpovědí: a) ano, b) snad a c) ne). Dotazník se skládá ze 14 subškál: **A** – bezprostřednost vs. uzavřenost; **B** – vysoká vs. nízká krystalická inteligence; **C** – citová stálost vs. citová nestálost; **D** – vznětlivost vs. klidnost; **E** – průbojnost vs. poddajnost; **F** – nadšenost vs. sklíčenost; **G** – zodpovědnost vs. svévolnost; **H** – smělost vs. plachost; **I** – Citová choulostivost vs. citová tvrdost; **J** – individualistická zdrženlivost vs. družná aktivnost; **O** – úzkostná sebenejistota vs. sebedůvěra; **Q2** – soběstačnost vs. závislost na druhých; **Q3** – sebevláda vs. nedostatek sebevlády; **Q4** – vysoké pudové napětí vs. nízké pudové napětí.

● 2 / 2 Základní a výběrový soubor

Základním souborem je populace adolescentů umístěná v zařízení pro výkon ochranné a ústavní výchovy bez dětských domovů. V populaci nám tak zůstaly diagnostické ústavy, dětské domovy se školou a výchovné ústavy. Statistická ročenka školství pro školní rok 2013/2014 podle Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy České republiky (2016) uvádí na území České republiky 69 zařízení, z toho 13 diagnostických ústavů, 28 dětských domovů se školou a 28 výchovných ústavů. V některých městech jsou jmenované instituce spojeny na jedné adrese. Jedná se například o: výchovný ústav, dětský domov se školou, základní škola, střední škola a školní jídelna. Pro školní rok 2015/2016 bylo v těchto zařízeních umístěno celkem 2 222 dětí, toto číslo je však velice proměnlivé, a to právě z důvodu umístění v diagnostických zařízeních, kde je počítáno s 392 jedinci, kteří však mohou v průběhu roku měnit místo pobytu. Druhým měřítkem pro výběr byl věk 13 až 18 let, což je limitace daná použitou diagnostickou metodou. Statistiky MŠMT (2016) ovšem detailní vyčíslení populace dle věku neumožňují.

Tabulka 1 / Table 1

Přehled absolutních a relativních četností participantů dle věku
Summary of the participants' absolute and relative rates according to their age

Věk	Absolutní četnost	Relativní četnost	z toho chlapci	z toho dívky
13	21	11,6 %	12	9
14	38	21 %	23	14
15	54	29,8 %	26	28
16	41	22,7 %	14	28
17	23	12,7 %	0	23
18	4	2,2 %	0	4
Celkem	181	100	75	106

Tabulka 2 / Table 2

Srovnání celkového souboru adolescentů v ústavní výchově (N=180) na subškálách v dotazníku HSPQ pomocí dvouvýběrových t-testů (hodnoty uvedeny v z-skórech)

Comparison of all the participants in institutional care (N=180) on the HSPQ subscales using two-sample t-tests (values indicated in z-scores)

Subškála	Průměr (z-skór)	S. O.	St. chyba průměru	Konf. Int. - 95 %	Konf. Int. + 95 %	t	p	Klin. význam. Cohen. d
A	-0,51	1,09	0,08	-0,67	-0,35	-6,29	0,000**	-0,47
B	-0,37	0,97	0,07	-0,51	-0,23	-5,10	0,000**	-0,38
C	0,02	0,88	0,07	-0,11	0,15	0,26	0,797	0,02
D	0,10	0,97	0,07	-0,04	0,25	1,42	0,156	0,10
E	0,34	1,01	0,08	0,19	0,49	4,54	0,000**	0,34
F	-0,01	0,89	0,07	-0,14	0,12	-0,11	0,913	-0,01
G	-0,20	0,89	0,07	-0,33	-0,07	-3,07	0,002**	-0,22
H	0,21	0,86	0,06	0,09	0,34	3,31	0,001**	0,24
I	-0,17	0,94	0,07	-0,31	-0,03	-2,42	0,017*	-0,18
J	0,47	0,90	0,07	0,33	0,60	6,97	0,000**	0,52
O	0,19	0,85	0,06	0,07	0,32	3,06	0,003**	0,22
Q2	0,12	0,90	0,07	-0,02	0,25	1,74	0,084	0,13
Q3	-0,15	0,90	0,07	-0,28	-0,02	-2,24	0,026*	-0,17
Q4	-0,02	0,90	0,07	-0,15	0,12	-0,23	0,821	-0,02

Pozn.: A – bezprostřednost vs. uzavřenost; B – vysoká vs. nízká krystalická inteligence C – citová stálost vs. citová nestálost; D – vznětlivost vs. klidnost; E – průbojnost vs. poddajnost; F – nadšenost vs. sklíčenost; G – zodpovědnost vs. svévolnost; H – smělost vs. plachost; I – citová choulostivost vs. citová tvrdost; J – individualistická zdrženlivost vs. družná aktivnost; O – úzkostná sebenejistota vs. sebedůvěra; Q2 – soběstačnost vs. závislost na druhých; Q3 – sebevláda vs. nedostatek sebevlády; Q4 – vysoké pudové napětí vs. nízké pudové napětí

Note: A – Warm-hearted vs. Reserved; B – More intelligent vs. less intelligent C – Emotionally stable vs. Emotionally less stable; D – Excitable vs. Undemonstrative; E – Assertive vs. Obedient; F – Enthusiastic vs. Taciturn; G – Conscientious vs. Disregards rules; H – Adventurous vs. Shy; I – Tender-minded vs. Tough-minded; J – Circumspect individualism vs. Zestful; O – Self-reproaching vs. Self-assured; Q2 – Self-sufficient vs. Socially group-dependent; Q3 – Controlled vs. Uncontrolled; Q4 – Tense vs. Relaxed

Do výběrového souboru jsme zařadili jedince ve věku 13 až 18 let, s průměrným věkem 15,1 (u chlapců 14,6 a u dívek 15,5) let, kteří jsou umístěni v zařízeních pro výkon ústavní a ochranné výchovy. Celkově se jednalo o 181 jedinců, validně vyplněných dotazníků ovšem bylo 180, z toho je 74 (41 %) chlapců a 106 (59 %) dívek. Na úrovni ústavních zařízení šlo o příležitostný výběr. Kontaktovali jsme předem vytipovaná zařízení (dle cílové populace), a do výzkumu pak zařadili ta, která byla ochotna se výzkumu účastnit, popřípadě kde již probíhala předchozí spolupráce. Na úrovni participantů v jednotlivých zařízeních jsme se snažili o totální výběr, nicméně ten byl limitován absencí některých chovanců (úťečky, hospitalizace atp.) či jejich nesouhlasem se zařazením do studie. V námi vybraných zařízeních měli ředitelé již od zákonných zástupců podepsán obecný informovaný souhlas nejen k výzkumným šetřením, ale i dalším úkonům. Na místě jsme tedy zajišťovali ústní souhlas nezletilých participantů s výzkumem. Šetření bylo anonymní, a to jak standardně na úrovni jednotlivců, tak na úrovni zařízení, která tímto chráníme před případnými negativními dopady například ze strany médií či laické veřejnosti. Celkem se jednalo o 7 zařízení, z toho jeden diagnostický ústav, dva dětské domovy se školou a čtyři výchovné ústavy. V *tabulce 1* uvádíme přehled četností souboru rozděleného dle věku. Je z ní patrné menší zastoupení starších chlapců oproti dívkám.

● 2 / 3 Metody analýzy dat

Pro statistické zpracování jsme nejprve převedli hrubé výsledné skóry z dotazníku na standardní z-skóry dle norem Dolejše

(2010a, 2010b) získaných na reprezentativním souboru 3 570 adolescentů z normální populace tak, aby byl zohledněn věk i pohlaví participantů. Pro samotné srovnávání s normou či mezi pohlavím jsme po ověření normality rozložení dat použili jednovýběrové a dvouvýběrové studentovy t-testy včetně posouzení klinické významnosti pomocí Cohena d.

● 3 VÝSLEDKY

● 3 / 1 Výsledky HSPQ – srovnání celého souboru s normou

K ověření výsledků s ohledem na první cíl využijeme metodu porovnání výzkumného souboru s normou pomocí jednovýběrových t-testů. Naším cílem je prokázat, zda a v jakých škálách se výběrový soubor liší od normy populace reprezentované z-skórem nula.

V *tabulce 2* jsou tučně označeny faktory z osobnostního dotazníku HSPQ, ve kterých se soubor adolescentů v ústavní výchově statisticky významně liší od normy populace. Celkem se jedinci z výzkumného souboru odlišují oproti normě v devíti faktorech ze 14. Jedná se o faktory uzavřenost (A-), nízká krystalická inteligence (B-), průbojnost (E+), svévolnost (G-), smělost (H+), citová tvrdost (I-), individualistická zdrženlivost (J+), úzkostná sebenejistota (O+) a nedostatek sebevlády (Q3-). Co se týká klinické významnosti rozdílu, pak střední významnost mají škály uzavřenost (A-) a individualistická zdrženlivost (J+), spíše malou klinickou významnost pak mají rozdíly na škálách B-, E+, G-, H+, O+ a jako interpretačně nevýznamné

Tabulka 3 / Table 3

Srovnání mezi chlapci ($N_1 = 74$) a dívkami ($N_2 = 106$) na subškálách v dotazníku HSPQ pomocí dvouvýběrových t-testů (hodnoty uvedeny v z-skórech)
Comparison between the boys ($N1 = 74$) and girls ($N2 = 106$) on the HSPQ subscales using two-sample t-tests (values indicated in z-scores)

Subškála	Průměr chlapců M_1	Průměr dívek M_2	S.O. chlapců	S.O. dívek	$M_1 - M_2$	Konf. Int. rozdílu -95 %	Konf. Int. rozdílu 95 %	t	p	Klin. význ. Cohen.d
A	-0,10	-0,79	1,12	0,98	0,69	0,38	1,00	4,39	0,000**	0,66
B	-0,13	-0,53	0,97	0,94	0,40	0,11	0,68	2,75	0,007**	0,42
C	0,22	-0,12	0,94	0,82	0,34	0,08	0,6	2,58	0,011*	0,39
D	-0,27	0,37	0,91	0,92	-0,64	-0,92	-0,37	-4,59	0,000**	-0,70
E	0,30	0,37	1,00	1,02	-0,07	-0,38	0,23	-0,48	0,630	-0,07
F	0,02	-0,03	0,83	0,93	0,05	-0,21	0,32	0,38	0,702	0,06
G	-0,01	-0,34	0,87	0,88	0,32	0,06	0,58	2,43	0,016*	0,38
H	0,38	0,09	0,86	0,84	0,29	0,04	0,54	2,25	0,026*	0,34
I	-0,06	-0,24	0,86	0,98	0,18	-0,1	0,46	1,30	0,195	0,19
J	0,43	0,49	0,84	0,94	-0,05	-0,32	0,21	-0,40	0,689	-0,07
O	0,00	0,33	0,82	0,85	-0,33	-0,58	-0,08	-2,62	0,010*	-0,39
Q2	0,07	0,15	0,88	0,92	-0,09	-0,36	0,18	-0,63	0,532	-0,09
Q3	-0,01	-0,25	0,87	0,92	0,24	-0,03	0,51	1,74	0,084	0,27
Q4	-0,14	0,07	0,83	0,94	-0,21	-0,48	0,05	-1,58	0,116	-0,23

Pozn.: A – bezprostřednost vs. uzavřenost; B – vysoká vs. nízká krystalická inteligence C – citová stálost vs. citová nestálost; D – vznětlivost vs. klidnost; E – průbojnost vs. poddajnost; F – nadšenost vs. sklíčenost; G – zodpovědnost vs. svévolnost; H – smělost vs. plachost; I – citová choulostivost vs. citová tvrdost; J – individualistická zdrženlivost vs. družná aktivnost; O – úzkostná sebenejistota vs. sebedůvěra; Q2 – soběstačnost vs. závislost na druhých; Q3 – sebevláda vs. nedostatek sebevlády; Q4 – vysoké pudové napětí vs. nízké pudové napětí

Note: A – Warm-hearted vs. Reserved; B – More intelligent vs. less intelligent C – Emotionally stable vs. Emotionally less stable; D – Excitable vs. Undemonstrative; E – Assertive vs. Obedient; F – Enthusiastic vs. Taciturn; G – Conscientious vs. Disregards rules; H – Adventurous vs. Shy; I – Tender-minded vs. Tough-minded; J – Circumspect individualism vs. Zestful; O – Self-reproaching vs. Self-assured; Q2 – Self-sufficient vs. Socially group-dependent; Q3 – Controlled vs. Uncontrolled; Q4 – Tense vs. Relaxed

se jeví rozdíly na škálách I- a Q3-. Obecně tak lze výběrový soubor popsat jako jedince, kteří mají méně společenských kontaktů, a to převážně těch přátelských. Spoléhají se často pouze sami na sebe s tendencemi k porušování pravidel, jsou ale i nejistí a nedůvěřiví k okolí, v případě, že něco slíbí, nemají problém slib nedodržet a jsou spíše tvrdohlaví. Tento popis má však hned několik úskalí. Především neexistuje něco jako typický či průměrný chovanec a minimálně je třeba odlišit profil dívek od profilu chlapců.

● 3 / 2 Srovnání chlapců a dívek

V samotné příručce k metodě HSPQ (Balcar, 1986, 1992) je uvedeno, že se v mnohých faktorech významně odlišují chlapci a dívky, rozhodli jsme se proto porovnat výsledky škál HSPQ mezi chlapci a dívkami i v našem výběrovém souboru. Nutno podotknout, že tento celopopulační rozdíl je v normách a tudíž i ve výpočtu z-skóru již obsažen, a tedy vynulován. Jinými slovy, případné rozdíly mezi dívkami a chlapci v ústavní výchově budou charakterizovat skutečné odchylky od normy, resp. jinakost v těchto odchylkách danou právě pohlavím chovanců. (Tabulka 3.)

Rozdíl jsme našli celkově v sedmi faktorech. Prvním z nich je faktor uzavřenosti (A-), kdy dívky v našem souboru jsou statisticky významně uzavřenější než chlapci. Dalším rozdílným faktorem je nízká krystalická inteligence (B-), kdy dívky dosahují statisticky významně nižšího skóru než chlapci. Rozdílnost nacházíme i ve faktoru citová stálost vs. citová nestálost (C), kdy chlapci skórují jako citově stálí

a dívky naopak jako citově nestálé. Odlišně oproti chlapcům skórují dívky i ve faktoru vznětlivost (D+) vs. klidnost (D-), kdy jsou dívky více vznětlivé než chlapci. Statisticky významný rozdíl nacházíme i ve faktoru svévolnost (G-), kdy jak chlapci, tak dívky dosahují záporného pólu, avšak dívky dosahují nižších čísel. Faktor smělost (H+) dosahuje u našeho souboru kladného pólu u obou pohlaví, avšak chlapci dosahují vyššího skóru. Posledním z faktorů, kde se dívky odlišují od chlapců, je úzkostná sebenejistota (O+), které dosahují dívky, a sebedůvěra (O-) u chlapců. Dá se říci, že všechny tyto rozdíly mají střední klinickou významnost a faktory uzavřenost A- a vznětlivost (D+) vs. klidnost (D-) se dokonce blíží významnosti velké. Dívky z našeho výzkumného souboru jsou tedy oproti chlapcům více úzkostné, citově nestálé, impulzivnější, prožívají více vnitřní nejistotu, vinu svádí na okolí a jsou méně schopny navazovat přátelské vztahy. Chlapci jsou naopak citově stálejší, více věří sami v sebe, avšak v rozhodování a jednání jsou impulzivnější než dívky.

Pokud ovšem na mnoha škálách existují takto významné rozdíly, pak to znamená, že to některou z podskupin může více posouvat k normě. Může dokonce dojít k umělému vynulování rozdílu od normy. Pokud bychom tedy posuzovali odchylky od normy pro celý soubor bez rozdílu pohlaví, dopustili bychom se u mnoha škál velkého zkreslení. Tato zjištění nás vedla k logickému kroku, kterým je srovnání adolescentů v ústavní výchově, s normou odděleně dle pohlaví.

Tabulka 4 / Table 4

Standardní z-skóry chlapců ($N_1=74$) a dívek ($N_2=106$) v ústavní výchově u subskál dotazníku HSPQ v porovnání s normou populace (z-skór=0) pomocí jednovýběrových t-testů

Z-scores for the boys ($N_1 = 74$) and girls ($N_2 = 106$) in institutional care on the HSPQ subscales in comparison with the population norms (z-score = 0) using one-sample t-tests

Subškála	Chlapci ($N_1=74$)					Dívky ($N_2=106$)				
	Průměr (z-skór)	S. O.	t	p	Klin. význam. Cohen. d	Průměr (z-skór)	S. O.	t	p	Klin. význam. Cohen. d
A	-0,10	1,12	-0,80	0,425	-0,09	-0,79	0,98	-8,35	0,000**	-0,81
B	-0,13	0,97	-1,19	0,237	-0,13	-0,53	0,94	-5,83	0,000**	-0,56
C	0,22	0,94	2,00	0,049*	0,23	-0,12	0,82	-1,54	0,127	-0,15
D	-0,27	0,91	-2,58	0,012*	-0,30	0,37	0,92	4,08	0,000**	0,40
E	0,30	1,00	2,57	0,012*	0,30	0,37	1,02	3,75	0,000**	0,36
F	0,02	0,83	0,24	0,810	0,02	-0,03	0,93	-0,31	0,754	-0,03
G	-0,01	0,87	-0,14	0,893	-0,01	-0,34	0,88	-3,93	0,000**	-0,39
H	0,38	0,86	3,83	0,000**	0,44	0,09	0,84	1,14	0,258	0,11
I	-0,06	0,86	-0,60	0,548	-0,07	-0,24	0,98	-2,56	0,012*	-0,24
J	0,43	0,84	4,44	0,000**	0,51	0,49	0,94	5,37	0,000**	0,52
O	0,00	0,82	-0,02	0,987	0,00	0,33	0,85	4,02	0,000**	0,39
Q2	0,07	0,88	0,65	0,52	0,08	0,15	0,92	1,71	0,091	0,16
Q3	-0,01	0,87	-0,11	0,909	-0,01	-0,25	0,92	-2,79	0,006**	-0,27
Q4	-0,14	0,83	-1,47	0,146	-0,17	0,07	0,94	0,80	0,427	0,07

Poznámka: A – bezprostřednost vs. uzavřenost; B – vysoká vs. nízká krystalická inteligence C – citová stálost vs. citová nestálost; D – vznětlivost vs. klidnost; E – průbojnost vs. poddajnost; F – nadšenost vs. sklíčenost; G – zodpovědnost vs. svévolnost; H – smělost vs. plachost; I – citová choulostivost vs. citová tvrdost; J – individualistická zdrženlivost vs. družná aktivnost; O – úzkostná sebestejnost vs. sebedůvěra; Q2 – soběstačnost vs. závislost na druhých; Q3 – sebevláda vs. nedostatek sebevlády; Q4 – vysoké pudové napětí vs. nízké pudové napětí

Note: A – Warm-hearted vs. Reserved; B – More intelligent vs. less intelligent C – Emotionally stable vs. Emotionally less stable; D – Excitable vs. Undemonstrative; E – Assertive vs. Obedient; F – Enthusiastic vs. Taciturn; G – Conscientious vs. Disregards rules; H – Adventurous vs. Shy; I – Tender-minded vs. Tough-minded; J – Circumspect individualism vs. Zestful; O – Self-reproaching vs. Self-assured; Q2 – Self-sufficient vs. Socially group-dependent; Q3 – Controlled vs. Uncontrolled; Q4 – Tense vs. Relaxed

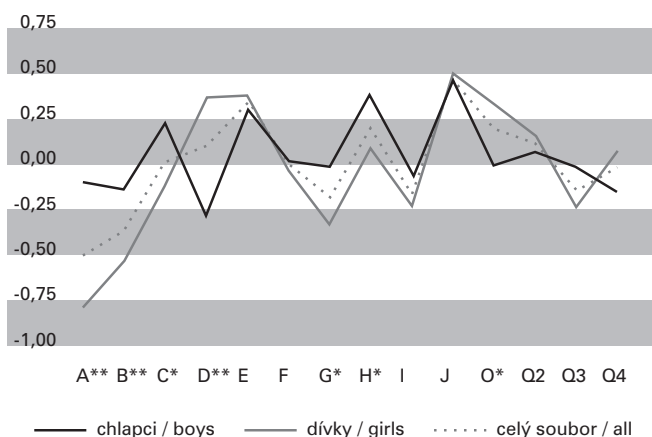
● 3 / 3 Oddělené srovnání chlapců a dívek z výběrového souboru s normou

V následujícím textu porovnáme 74 chlapců ze zařízení pro výkon ochranné a ústavní výchovy s normou chlapců a stejně tak 106 chovanek s normou dívek. Srovnání se statistickými testy a klinickou významností nám ukazuje *tabulka 4*. Graficky jsou všechny diferenční analýzy shrnuty v *grafu 1*, který má tu výhodu, že v něm vidíme i původně spočítanou statistickou významnost pro celý soubor bez rozdílu pohlaví. Je zde tedy jednoznačně patrné, ve kterých škálách se od normy liší chlapci a ve kterých dívky. Jedná se tedy o samostatné genderové profily potenciálně rizikových osobnostních rysů, ke kterým obě sledované podskupiny chovanců tíhnou.

Chlapci se od normy statisticky významně odlišují v pěti faktorech. Jsou citově stálejší (C+) s menší klinickou významností, přičemž rozdíl od normy by se ve společném souboru ani neprojevil. Jsou klidnější (D-), opět s menší klinickou významností oproti vznětlivějším dívkám. Zde by při společném posuzování došlo k vynulování rozdílů v opačných směrech u obou pohlaví. Jsou mírně průbojnější (E+), což mají s dívkami společné. Dále jsou smělejší (H+), přičemž zde se klinická významnost blíží středním hodnotám. Jsou to právě chlapci, kteří táhli celý soubor v této vlastnosti „nahoru“ ke statistické významnosti. A konečně jsou chlapci i individualisticky zdrženlivější (J+), se střední kli-

nickou významností, a tedy i bezpečně interpretovatelným výsledkem. Tuto vlastnost sdílejí s dívkami.

Citově stálí jedinci si dokáží lépe zachovat klid i v náročných situacích, nepanikaří, ovládají se, a tak se často vyhnu obtížím. Ukazuje to na jedince, kterým nevadí lidé v okolí, jsou spokojeni a jsou schopni dodržovat pravidla, čemuž napovídá i faktor klidnost. Chlapci však spíše jako celek jen tendují tímto směrem. Naopak faktor průbojnosti značí určitou míru dominance a vznětlivosti. Jeho charakteristiky jsou sebevědomí, rozhodování se po svém, prosazování se, nepoddajnost, nelítostnost, nepřátelskost apod. Faktor průbojnosti může vést až k protispoločenskému chování. Ve skupině s vyšší průbojností se jedinci aktivně zapojují do kritiky nedostatků skupiny a snadno hovoří o problémech. Domníváme se, že první dva zmíněné faktory je možné lépe zkusit oproti faktorů poukazujícím na dominanci a snahu získat si obdiv okolí. Respekt sociálního okolí je pro jedince umístěné do ústavní výchovy důležitý, což pravděpodobně souvisí s citovou deprivací. Chlapci v ústavní výchově jsou smělejší, což zase úzce souvisí i s impulzivitou, bezstarostností, zájmem o opačné pohlaví a aktivní komunikaci s okolím. Jde i o dobrodružnost či necitlivost vůči hrozbě. Ve skupině jsou jedinci s H+ vnímání jako aktivní, společenší, avšak necitliví vůči okolí. Zvýšený je u chlapců i skóre individualistické zdrženlivosti, který je spojen s delikvencí, ostražitostí a individualitou. U jedinců znamená

Graf 1 / Graph 1

Srovnání průměrných hodnot chlapců i dívek na všech subškálách dotazníku HSPQ

Comparison of average values for the boys and girls on all the HSPQ subscales

Pozn.: Dvě hvězdičky ** u písmenných označení škál na ose x označují škálu, ve které se podsoubor chlapců a dívek liší na 1% hladině významnosti, jedna hvězdička * pak označuje rozdíl mezi pohlavími na 5% hladině významnosti alfa
 Note: Two asterisks (**) next to the letters identifying the scales on the x-axis indicate the scales on which the male and female subsamples differed at the 1% significance level, while one asterisk (*) indicates the gender-specific difference at the 5% alpha significance level

ostrážitost a uzavřenost, jsou u nich časté potíže, přemýšlí o svém chování a hledají příčiny tohoto chování, často uvádějí méně přátel. Tento rys je paradoxně trochu v opozici k popisované smělosti. Je možné, že se u chlapců vyskytují ještě další typově odlišné podskupiny.

Dívky se oproti normě statisticky významně odlišují celkem v 9 faktorech. Celkově se podle výsledků od normy liší více než chlapci. Jedná se v první řadě zejména o faktor uzavřenost (A-), kde má rozdíl od normy velkou klinickou významnost. Takto velký rozdíl dokonce způsobuje statistickou i klinickou významnost při posuzování celkového souboru, přestože samotní chlapci se v tomto faktoru od normy vůbec neliší (viz graf 1). Další odlišností je nižší krystalická inteligence (B-) dívek, kde je situace ze statistického hlediska obdobná jako u předchozího faktoru, je to typická odlišnost dívek z našeho souboru, která se u chlapců neprojevila. Dále jsou dívky v opozici vůči chlapcům významně vznětlivější (D+) a ve shodě s chlapci zase průbojnější (E+). Jako statisticky významná s jistou klinickou významností se jeví i svévolnost (G-) dívek, přičemž chlapci se v tomto ohledu od normy neliší. S velkou opatrností bychom museli interpretovat sice statisticky významně od normy odlišný, leč klinicky malý rozdíl v citové tvrdosti (I-) dívek. Individualistická zdrženlivost (J+) vychází u dívek stejně jako u chlapců odlišná se střední klinickou významností. Rozhodně interpretačně nezanedbatelná je i zvýšená úzkostná sebejistota (O+) dívek. S menší klinickou významností uzavírá odlišnosti profilu dívek na škálách HSPQ nedostatek sebevlády (Q3-).

Dívky z výchovných zařízení jsou uzavřenější vůči okolí, tj. jsou více nekompromisní, chladnější, vážnější a raději zacházejí s věcmi než s lidmi. Dívky též dosahují nižší krystalické inteligence, neboli inteligence naučené, tvořené zkušeností. Jedinci s tímto skórem obtížněji zvládají abstraktní úkoly, mají horší vztahy s vrstevníky, více se hádají, hůře navazují vztahy a své nepřijetí do kolektivu si mohou nahrazovat rizikovým chováním. Dle výsledků jsou vznětlivé, nadměrně se prosazují, neudrží pozornost, vadí jim omezování. Faktor také ukazuje na jisté neurotické rysy. Vznětliví jedinci jsou více vzrušiví, předvádějí se, neudrží pozornost, pokud jsou omezováni či trestáni, cítí se poté rozzlobeni na okolí, jsou i impulzivní. Se zvýšenou průbojností to mají dívky ze sledovaného souboru stejně jako chlapci, navíc se jim ovšem téma protispoločenského či rizikového chování až delikvence posiluje svévolností, se kterou souvisí i lhaní, krádeže, vychloubání se, samolibost, lehkovážnost, nedodržování pravidel a bouření se proti nim. Pozitivní stránkou svévolnosti je jistá síla a vytrvalost. Podobného ražení je i faktor individualistické zdrženlivosti, jejíž efekty jsme popisovali už u chlapců. Citovou tvrdost, kdy dívky spoléhají pouze na sebe, nemají vysoké nároky, nejsou citlivé, nevěnují pozornost svým tělesným obtížím, jednájí věcně, prakticky a nejsou snilky, bychom neměli u našeho souboru interpretačně přeceňovat. Odmítání společenských norem je typické i pro faktor nedostatku sebevlády, který se projevuje bouřením se proti společnosti, pravidlům a normám, což může být spojeno i se zvoleným věkem vzorku a obdobím přechodu pubescence a adolescence. Faktor nízké sebevlády je založen na sebepojetí a postoji k sobě samému, neboli jak si jedinec ztvárnil ideální já a jak se snaží o jeho uskutečnění. Spolu se sociálními normami a socializací souvisí i faktor úzkostné sebejistoty, který je provázen obavami, smutkem, náladovostí, srovnáváním se s okolím a závislostí na názorech druhých. Jedná se o úzkostné děti, které mají silný cit pro povinnost, jsou ohleduplné, přespříliš starostlivé a které potřebují povzbuzení, jelikož ve svém vnitřním světě jsou plné obav a nejistoty.

● 4 DISKUSE

V průběhu plnění cílů studie jsme u sledovaného souboru 180 adolescentů objevili několik odlišností od normy na škálách dotazníku HSPQ, dále jsme zjistili, že se v mnoha ohledech liší i skupina dívek od skupiny chlapců. Rozhodli jsme se proto posoudit statistickou a klinickou významnost rozdílů na jednotlivých škálách počítat u dvou dle pohlaví oddělených podsouborů.

Obecně se jedinci ze zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy odlišují vůči normě ve faktorech, které značí individualitu, uzavřenost k okolí, nespolehání se na okolní svět a lidi v něm. Řada faktorů poukazuje na jistou absenci funkčního rodičovského vlivu a narušenou socializaci, mnozí jedinci z této populace například odmítají spo-

lečensky uznávané normy. Například záporný pól faktoru Q3- je připisován mladistvým delikventům (Balcar, 1986, 1992; Dolejš, 2010a, 2010b). Toto chování vyplývá i z určité nejistoty, kterou jedinci mají. Domníváme se, že je to způsobeno nestálým rodinným prostředím (Vavrysová, 2014; Vavrysová, Charvát, Hutýrová, 2014), kdy právě rodina selže, nepostaví se za dítě, a děti se tak dostanou do výchovného zařízení. Druhým důvodem těchto signifikantních faktorů může být obecně psychická a sociální deprivace (Langmeier et al., 2011) neboli životní prostředí ochuzené o některé důležité složky. Častý je i pocit zrady od nejbližšího sociálního okolí, z čehož může plynout nedůvěra k ostatním a spoléhání se na sebe. Na děti nejsou zároveň kladeny nároky na dosažení cílů, z čeho může plynout nízké sebevědomí či nedostatek vůle. Obecně se problematika dětí ve výchovných ústavech neodráží pouze v jejich chování, ale i v osobnosti.

Autoři výzkumů (Stejskalová, 2008; Lachar, 1990; Wang, et al., 2010), které jsme popsali v části úvodu, se zaměřují převážně na srovnání delikventní a nedelikventní mládeže či vydefinování rizikových znaků pro delikvenci. Stejskalová (2008) ve svém výzkumu zjistila odlišnost delikventních jedinců od nedelikventních v pěti faktorech. Jedná se o uzavřenost, nízkou krystalickou inteligence, průbojnost, individualistickou zdrženlivost a úzkostnou sebenejistotu. Všech těchto pět faktorů se objevuje i v našich srovnáních, a to u porovnání dívek s normou soboru a tedy i v porovnání celého souboru s normou. Námi provedený výzkum obsahuje u dívek další čtyři faktory (vznětlivost, svévolnost, citová tvrdost, nedostatek sebevlády). Další autoři (Lachar, 1990; Wang, et al., 2010) využívali ve výzkumu jiné metody pro měření, z toho důvodu nelze provést srovnání přímo na úrovni faktorů. Srovnání tak lze provést pouze na úrovni obecného popisu. Ve výzkumu jsme u adolescentů z výchovných zařízení identifikovali faktory značící individualitu, uzavřenost k okolí, nespolečání se na okolí a absenci funkčního rodičovského vlivu. Podobné znaky pro delikvenci získal i Lachar (1990) – jedná se o nízkou emaptii, impulzivitu, antisociální tendence, nízkou toleranci, nedostatek zájmu, interpersonální hostilitu, nerespektování autorit či agresivitu. Poslední z uvedených výzkumů (Wang, et al., 2010) nachází podobné faktory, a to převážně v sociálním kontaktu a absenci funkčního rodičovského vlivu, kde jedinci vnímají jak rizikové faktory u otce a matky, tak u svých vrstevníků a spolu se zdravým sebeuplatněním se jedná o významné prediktory rizikového chování.

V rámci rozdílů mezi pohlavím u adolescentů z institucionální péče jsme signifikantní rozdíl našli v 7 škálách, kdy dívky se oproti chlapcům z ústavní výchovy projevují jako uzavřenější, s nižší krystalickou inteligencí, citově nestálejší, vznětlivější, svévolnější, s úzkostnou sebenejistotou. Některé rozdíly jsou popsány již autory příručky (Balcar, 1986; Cattell, Cattell, 1968). Dalším důvodem nalezených rozdílů může být i skupinový vliv, který může být

odlišně vnímán dívkami i chlapci. Dívky vyhledávají v době adolescence více přátelské vztahy, hledají nejlepší kamarádku, avšak v případě konfliktů řeší dívky své spory pomluvou nebo až taktikou intrik (Beal, 1994, in Janošová, 2008). Chlapci se seskupují ve větších společenstvích neboli partách, které mají hierarchické uspořádání, a o své postavení ve skupině více bojují (Janošová, 2008). U dívek z výběrového souboru tak může hrát roli i neutvoření tohoto dyadického vztahu s nejlepší kamarádkou či častější intrikaření ve skupině vrstevníků.

Domníváme se, že vysvětlení těchto rozdílů mezi chlapci a dívkami umístěnými do zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy je vícero a patří mezi ně i metodologické důvody. Jedním z nich může být rozdíl ve vzorku, kdy chlapců zapojených do výzkumu je 74 a dívek je 106. Druhým důvodem může být i výběr zařízení, kde jsme volili výchovný ústav, dětský domov se školou a diagnostický ústav; jejich názvy ani lokaci z důvodu anonymity neuvádíme. Avšak dívky pocházejí převážně z výchovných ústavů a dětských domovů se školou a chlapci naopak ze základní školy pro děti s poruchami chování, kdy právě ve specializované základní škole mají děti silnější sociální zázemí, které je podpořilo, aby se nedostaly do pobytového zařízení typu dětský domov se školou či výchovný ústav. Dalším důvodem může být rozdílné rozložení dle věku, kdy do našeho výběrového souboru jsou zahrnuti chlapci ve věku 13 až 16 let a dívky ve věku 13 až 18 let a největším zastoupením věku 15 až 17 let. Dívky tak mohou být psychicky i fyzicky vyspělejší.

Mezi další limity studie patří i fakt, že byla využita pouze dotazníková metoda, přičemž pro celkovou diagnostiku jedinců v zařízeních pro výkon ústavní a ochranné výchovy je vhodné komplexní vyšetření psychologem včetně doplnění dalších diagnostických i projektivních metod a rozhovorů, abychom věděli, s kým se setkáváme. Po tomto komplexním vyšetření je možné využít indikovanou prevenci s ohledem na osobnostní rysy zaměřené na impulzivitu, agresivitu, úzkostnost, aj. Příkladem preventivního programu může být metodika Preventure (Čablová, et al., 2011).

● 5 ZÁVĚRY

Osobnost jedinců z výchovných ústavů, dětských domovů se školou či diagnostických ústavů je neustále v hledáčku zájmu odborné, ale i laické veřejnosti. Pomocí následujících výzkumů lze následně nastavit vhodnější péči o již umístěné jedince do těchto zařízení či specificky zaměřit primární prevenci v oblasti rizikového chování. Jak již bylo zmíněno, pro tyto rozdíly existuje několik důvodů, jako například vliv primární rodiny, psychická i sociální deprivace, vrstevnická skupina, aj.

Pro další výzkum je vhodné zaměřovat se na individualitu jedinců v zařízeních pro výkon ústavní a ochranné výchovy. Data i samotné jedince je například možné dělit

do skupin dle podobných osobnostních charakteristik, následně na těchto osobnostních charakteristikách pracovat a podporovat potřeby, které jsou deficitní. V neposlední řadě jsme se uvedeným výzkumem snažili přispět ke zpřesnění diagnostiky pro ústavní péči či pro potřeby včasné intervence a indikované prevence. Přinášíme referenční hodnoty pro specifickou subpopulaci.

Role autorů: L. Vavrysová a M. Charvát navrhli studii a design studie. L. Vavrysová provedla rešerši literatury, provedla přípravu sběru dat i samotný sběr dat, přípravu rukopisu a navrhla počáteční podobu rukopisu. M. Charvát pracoval na kompletaci dat, zpracování statistických analýz a podílel se na interpretaci dat a přípravě rukopisu. Oba

autoři přispěli ke vzniku článku a schválili jeho konečnou podobu.

Konflikt zájmů: Bez konfliktu zájmů.

The role of the authors: L. Vavrysová and M. Charvát initiated and designed the study. L. Vavrysová conducted the literature search, prepared and conducted the data collection, and prepared and drafted the initial version of the manuscript. M. Charvát completed the data, conducted the statistical analyses, and participated in the interpretation of the data and the preparation of the manuscript. Both authors were involved in the writing of the article and approved its final version.

Conflict of interest: There is no conflict of interest involved.

LITERATURA / REFERENCES

- Allport, G. W. (1961). *Pattern and growth in personality*. New York: Holt, Rinehart and Winston.
- Balcar, K. (1986). *HSPQ Osobnostní dotazník pro mládež*. Bratislava: Psychodiagnostické a didaktické testy.
- Balcar, K. (1992). *Osobnostní dotazník pro mládež*. Příručka. Bratislava: Psychodiagnostika, s. r. o.
- Cattell, R. B., Cattell, M. D. & Johns, E. (1984). *High School Personality Questionnaire*. Institute for Personality and Ability Testing, Incorporated.
- Conrod, P. J., Woicik, P. (2002). Validation of a four-factor model of personality risk for substance abuse and examination of a brief instrument for assessing personality risk. *Addiction Biology*, 7, 329 – 346.
- Čablová, L., Štastná, L., Charvát, M., Maierová, E., Endrůdiová, L., & Dolejš, M. (2011). Preventure – metoda krátké cílené intervence. *Adiktologie*, (11)2, 92–98.
- Dolejš, M. (2010a). *Efektivní včasná diagnostika rizikového chování u adolescentů*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci
- Dolejš, M. (2010b). *Efektivní včasná diagnostika rizikového chování u adolescentů*. Převod „SURPS“ a tvorba populačních norem pro „SURPS“ a „HSPQ“. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
- Dolejš, M., Miovský, M., Řehan, V. (2012). *Testová příručka ke Škále osobnostních rysů představujících riziko z hlediska užívání návykových látek*. (SURPS – SUBSTANCE USE RISK PROFILE SCALE). Praha: Univerzita Karlova v Praze, Klinika adiktologie, 1. LF a VNF v Praze.
- Dryfoos, J. G. (1997). Adolescents at risk: Shaping programs to fit the need. *The Journal of Negro Education*, 65(1), Získáno 12. března 2012 z JSTOR database. <http://www.jstor.org/stable/2967364?seq=1>.
- Gabrhelík, R. (2015). Systém výkaznictví aktivit školské prevence. *Adiktologie*, 15(1), 48–60.
- Hall, C. S. & Lindzey, G. (1999). *Psychologie osobnosti*. Bratislava: Media Trade, spol. s r. o.
- Janošová, P. (2008). *Divčí a chlapecká identita. Vývoj a úskalí*. Praha: Grada Publishing.
- Lachar, D. (1990). Objective assessment of child and adolescent personality: The personality inventory for children (PIC). In: Reynolds, C. R., Kamphaus, R. W., *Handbook of psychological & educational assessment of children personality, behavior, & context*. (325–339). New York: The Guilford Press.
- Langmeier, J. & Krejčířová, D. (2006). *Vývojová psychologie*. Praha: Vydavatelství Grada Publishing, a. s.
- Langmeier, J., Matějček, Z., (2011). *Psychická deprivace v dětství*. 3. vydání. Praha: Karolinum.
- Matoušek, O. & Matoušková, A. (2011). *Mládež a delikvence*. Praha: Portál, s. r. o.
- Ministerstvo školství mládeže a tělovýchovy ČR (MŠMT ČR). (2016). *Statistická ročenka školství, výkonové ukazatele, MŠMT ČR pro školní rok 2011/2012*. Získáno 2. května 2016 z <http://toiler.uiv.cz/rocenka/rocenka.asp>.
- Myšáková, R. (2015). *Osobnost adolescentů s poruchami chování v ústavní výchově*. [diplomová práce]. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
- Sbírka zákonů České republiky, Zákon č. 109/2002 Sb. Zákon o výkonu ústavní nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů.
- Sbírka zákonů České republiky, Zákon č. 359/1999 Sb. Zákon o sociálně-právní ochraně dětí.
- Seitl, M. (2012). *Poznávání interpersonálních charakteristik osobnosti*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
- Stejskalová, J. (2008). *Psychosémantické aspekty osobnosti mladistvých delikventů*. Brno: Masarykova univerzita.
- Širůčková, M. (2010). Rizikové chování a jeho psychosociální souvislosti. In: Miovský, M., Skácelová, L., Zapletalová, J. & Novák, P. (Ed.) (2010). *Primární prevence rizikového chování ve školství*. Tišnov: Sdružení SCAN, Praha: Centrum adiktologie, Psychiatrická klinika, 1. lékařská fakulta Univerzity Karlovy v Praze.
- Vavrysová, L. (2014). *Diagnostika osobnosti a struktura anamnestického rozhovoru u adolescentů v ochranné a ústavní výchově*. Olomouc: Univerzita Palackého, nepublikovaná diplomová práce.
- Vavrysová, L., Charvát, M. & Hutýřová, M. (2014). Diferenciace adolescentů v ústavní výchově na základě osobnostních profilů pomocí shlukové analýzy. In: Maierová, E., Procházková, R., Dolejš, M. & Skopal, O. (Eds.) (2014). *PHD EXISTENCE 2014. Česko-slovenská psychologická konference (nejen) pro doktorandy a o doktorandech*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
- Wang, R.-H., Hsu, H.-Y., Lin, S.-H., Cheng, C.-P. & Lee, S.-L. (2010). Risk behaviours among early adolescents: risk and protective factors. *Journal of Advanced Nursing*, 66(2), 313–323.
- Zdráhalová, M. (2014). *Diferenciace adolescentů v ústavní výchově* [diplomová práce]. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.